

Füzet
14. 933

SZABÓ G. ZOLTÁN

60.

SZÜLETÉSNAPJÁRA

BALASSI KIADÓ

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

2003. ÁPRILIS 9.

Bal - sors a' kit ré - gen tép, Hozz rá vig esz - ten - dőt,
 Meg - bűn - hőd - te már e' nép A' múl - tat 's jö - ven - dőt!

A magyar versekben, a magánhangzók rövid és hosszú volta miatt, nehéz elérni azt, hogy valamennyi strófa feszesen illeszkedjék az adott dallam kimért ritmusához. Kölcsey a *Hymnus* minden sorában arra törekedett, hogy a zoltár taktusának megfelelően, a kezdő szótagok metrikailag hosszúak legyenek. Az ő verse jobban követi a kívánt ritmust, mint Szenci Molnár Albert 1606-ban megformált zoltára. (A hiányjelek a szó vagy a szótag hosszúságát jelzik.) Erkel Ferenc a nemzeti himnusz dallamát úgy alkotta meg 1844-ben, hogy néhány zenei elemet átemelt a Vörösmarty *Szózatára* írt saját, korábbi szerzeményéből; ugyanakkor a „Gott erhalte” Haydn-féle melódiája muzsikált a fülében, s annak több ütemét fel is használta.³ A zeneköltő négy helyütt hajlítást is alkalmazott, amely pedig többnyire idegen az énekelt magyar versektől. (A „rá” emiatt változott „reá”-vá az éneklők ajkán.) A CXXX. zoltár francia dallama dór hangnemenek hangulatával, és a prozodiát nagyrészt követő ritmusával, szépen illeszkedik a *Hymnus* szövegéhez. A 6. strófa „Bércre hág és völgybe száll” szavainál a hangok is dombot, illetve lejtőt formáznak. Amennyiben a *Hymnusra* nem csupán nemzeti imádságként tekintünk, hanem úgy is, mint Kölcsey egyik jeles versére, abban az esetben a fenti zoltárdallammal való éneklése lenne kívánatos.

³BÓNIS Ferenc, *A Himnusz születése és másfél évszázada = Erkel Ferencről és koráról*, szerk. BÓNIS Ferenc, Püski Kiadó, Bp., 1995, 76–87.

EGY KÉTES HITELŰ TALÁNY MEGFEJTÉSÉHEZ

Kölcsey Ferenc versei és versfordításai kritikai kiadásának utolsó szövege a következő:

„Van eleje, dereka és farka.

Az első akkor kedves, ha tűz van benne; a középső akkor kedves, ha tűz van benne; az utolsó akkor kedves, ha tűz van benne; a három együtt csak akkor kedves, ha tűz van benne.”

A kritikai jegyzetek szerint a talány azért kétes hitelű, mert szövege egyedül Kölcsey 1821 és 1828 között keletkezett, *Talányok* című sorozata VIII. versének társaságában, „Kölcsey” aláírással jelent meg Zimmermann Jakab *Magyar irodalom* (Bécs, 1843) című tankönyvében. Míg a *Talányok* szövegkritikai jegyzetei kivétel nélkül tartalmazzák a megfejtést, ennek a szövegnek a megfejtése a jegyzetben nem található.

A talány megfejtése véleményünk szerint: *a pipa*.

A talány a találósoknak abba a csoportjába tartozik, melyben egy ismeretlen tárgy részeinek és egészének szokatlan megnevezése alkotja a rejtvényt. Jellemző stílus eszköze az ismétlés és a szavak ritmikus elhelyezése, mely a szóbeli rejtvényeknek is gyakori sajátossága. Megítélésünk szerint azonban ez a szöveg nem a szájhagyományból származik, bár abban is előfordulnak a pipára vonatkozó találós kérdések. Ismeretes, hogy az irodalmi rejtvények egy része folklorizálódott, ennek a talánynak azonban eddig nem akadtunk ilyen változatára.

A *Versék és versfordítások* szövegkritikai jegyzeteinek egyik fő erénye a nagyszámú intertextuális és paratextuális szöveg közlése. Így Kölcsey 1826-ban írt *Pipadalanak* jegyzeteiben is megtalálható Faludi Ferenc és Kisfaludy Károly vonatkozó költeményeinek szövege. A *Pipadal* egyben azt is bizonyítja, hogy Kölcsey súlyt helyezett a téma irodalmi megfogalmazására.

A prózai és verses pipa-szövegekben kezdettől fogva jelen van a pipázás szokásának kettős, pozitív és negatív megítélése, illetve a pipafüst jelképes értelmezése. Jacob Cats 1627-ben kiadott *Proteus*-ában például a 13. embléma

három epigrammája a szerelem és az udvari kegy mulandóságára, illetőleg a mértékletesség erényére figyelmeztet a pipafüst motívumával, s ezzel mintegy elővételezi Faludi és Kölcsey pipa-versének egy-egy gondolatát.

Ha megoldási javaslatunk helyes, a talány tágabb összefüggésébe beletartoznak például Apor Péter morgolódása a „tubáxpil” vagy „feiftubák” elterjedése ellen a *Metamorphosis Transylvanae* VI. cikkelyében, Kónyi János anekdotája az akasztófa alatt egy pipa dohányt kérő cigányról *A mindenkor nevető Democritus*ban, a 18–19. századi dohánydicsérő költemények, a megszemélyesített pipaszárra vésett verses szövegek, valamint a közköltészeti pipa-paródiák. Jankovich Miklós *Magyar világi énekek* című gyűjteménye őrizte meg a következő változatot:

Életemnek, víg kedvemnek tajtékpipája,
E világi dicsőségnek dohányzacskója,
Hova készülsz oly nagy útra,
Én szívemnek tűzkő-taplója?

Aki voltál szemeimnek tüzes acélja,
Ama vitéz Herculesnek ménkő dorongja,
Ej, ne készülj bujdosásra,
Szerencsémnek vas buzogánya.

Légy mellettem, kaszakőnek mérges tokmánya!
Itt ne hagyjál, paripámnak szőrtarisnyája!
Jaj, mit tegyek, ha te elhágysz,
Szalonnámnak zsíros táskája?

Ne bujdosál, verseimnek hájas bordája!
Itt ne hadjál, víg életemnek szőrös dudája!
Majd meghalok szépségedért,
Nagy botomnak bolond bunkója!

(*RMKT XVIII. század, IV/1, 155. sz.*)

A pajzán pipadíszítéseknek semmivel sem marad mögötte az a *Pipás orvos* című népies dalszöveg, melynek 2. szakaszát Pálóczi Horváth Ádám írta:

Az én farkam borbé legény,
Hugom asszony beteg szegény;
Jöjjön hozzám vacsorára,
Meggyógyitom virradtára.

Nints jobb pipázni pipábul.
Mint a tajtékos p...ábul,
Abba virgonc f...at tólni,
Azt is egy réfre pótolni.
(*Ötödfélszáz énekek, 364. sz.*)

Ismeretes, hogy a dohány a szegedi néphagyomány szerint az ördög találmánya. Magvát a sátán hordta szét, és ő szoktatta rá az embert a szívására (*Szegedi szótár, I, 288*). Amikor Tombác János zsombói mesemondó 1971-ben Bálint Sándornak magnetofonba mondta a templomban nevetgélők nevét bőrre feljegyző ördögről szóló, először Jacques de Vitrynél megragadható és az *Érdy-kódex*ben is előforduló exemplum 2. meseváltozatát, elbeszélését a pipával és rossz dohánnyal az embereket káromkodásra bíró és ezzel magának lelkeket szerző ördög történetével vezette be (*Tombác János meséi, 24. sz.*).